

अर्थशास्त्र

१. परिचय

विद्यालय शिक्षाको माध्यमिक तह (कक्षा ९ र १०) मा अनिवार्य विषयबाहेक थप दुई ऐच्छिक विषय अध्यापन हुने व्यवस्था गरिएको छ । यसैको कार्यान्वयनका क्रममा ऐच्छिक प्रथम विषयका रूपमा मानिसको दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित विषय अर्थशास्त्र छनोट गरिएको हो । अर्थशास्त्रको आधारभूत सिद्धान्त र व्यवहार, घरेलु अर्थशास्त्र एवम् नेपालको अर्थ व्यवस्थाबारे ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति विकास गर्ने अभिप्रायले यो विषय समावेश गरिएको हो । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट स्वीकृत भई कक्षा ९ र १० मा १००/१०० पूर्णाङ्कको ऐच्छिक अर्थशास्त्र विषय छुट्टाछुट्टै पठन पाठन हुँदै आइरहेको छ । यस विषयको साप्ताहिक पाठ्यभार ५ रहेको छ ।

शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य हासिल गर्नका लागि विद्यालय तहको पाठ्यक्रमको परिमार्जन तथा विकासमार्फत यसको सान्दर्भिकता र उपयुक्तता सुनिश्चित गर्ने नेपाल सरकारको नीतिअनुसार विषय विशेषज्ञ, पाठ्यक्रम विज्ञ, विषयगत शिक्षक, विद्यार्थी र सरोकारवालाहरूको समेत राय परामर्श र सुझावमा आधारित भई यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । माध्यमिक तहको कक्षा ९ र १० को अर्थशास्त्र विषयको पाठ्यक्रममा निम्नलिखित विषयवस्तु समावेश गरिएका छन् :

कक्षा ९ मा समावेश गरिएका विषयवस्तु

१. अर्थशास्त्रको परिचय	२. उपयोगिता विश्लेषण
३. माग, पूर्ति र सन्तुलन	४. उत्पादनका साधनहरू
५. राष्ट्रिय आय	६. नेपालका आर्थिक साधनहरू
७. नेपालमा कृषि, सहकारिता र उद्योग	८. उत्पादनका सिद्धान्त
९. घरायसी अर्थशास्त्र	१०. समसामयिक आर्थिक मुद्दाहरू

कक्षा १० मा समावेश गरिएका विषयवस्तु

१. लागत तथा आय बक्ररेखाहरू	२. उत्पादनको मूल्य निर्धारण
३. उत्पादनका साधनको मूल्य निर्धारण सिद्धान्त	४. मुद्रा, बैङ्किङ तथा गैर बैङ्किङ वित्तीय संस्था
५. सार्वजनिक वित्त	६. विकास अर्थशास्त्र
७. अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार	८. नेपालमा आर्थिक योजना
९. अर्थशास्त्रमा तथ्याङ्क शास्त्र	१०. तथ्याङ्कीय औजारहरू

उल्लिखित विषयवस्तुको सहजीकरणका लागि कक्षा ९ र १० मा १७०/१७० घण्टी कायम गरी क्षेत्रगत रूपमा समेत बाँडफाँड गरिएको छ । यसमा विषयवस्तुको सीमा निर्धारण गरिनुका साथै सिकाइ क्रियाकलाप र मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई बढी व्यावहारिक र वस्तुगत बनाउने प्रयास गरिएको छ । विद्यालय तहको पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने प्रमुख भूमिका विषय शिक्षकको रहन्छ । पाठ्यक्रम विकास र परिमार्जन कार्य समयसापेक्ष र निरन्तर परिमार्जन हुँदै जाने प्रक्रिया हो । तसर्थ यस पाठ्यक्रमलाई सार्थक, सान्दर्भिक र जीवनोपयोगी बनाउने काममा शिक्षाविद्, बुद्धिजीवी, विद्यार्थी, अभिभावक लगायत समस्त पक्षबाट रचनात्मक सहयोग हुने केन्द्रको विश्वास रहेको छ ।

२. तहगत सक्षमता

यस तहको अन्त्यमा विद्यार्थीहरूमा निम्नअनुसारका सक्षमताहरू विकास हुने अपेक्षा गरिएको छ :

१. अर्थशास्त्र (व्यष्टि र समष्टि) का सामान्य सिद्धान्त, नियम तथा व्यवहारको बोध र प्रस्तुति
२. नेपालको अर्थतन्त्रका विविध पक्षको अवधारणा र विशेषता पहिचान
३. आर्थिक क्रियाकलापसँग सम्बन्धित ज्ञान, सिप र अभिवृत्तिको विकास र विवेकपूर्ण आर्थिक निर्णय
४. घरायसी अर्थशास्त्रको अवधारणा र व्यावहारिक प्रयोग
५. समसामयिक आर्थिक मुद्दाहरूको पहिचान, समस्या र समाधानका उपायहरू
६. आर्थिक वृद्धि र विकास एवम् समष्टिगत आर्थिक सूचकहरूको पहिचान र विश्लेषण
७. सार्वजनिक वित्त, मुद्रा, वैङ्किङ र अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारका विविध पक्षको जानकारी
८. नेपालका प्राकृतिक र आर्थिक स्रोतसाधनहरूको वर्तमान अवस्थाको बोध तथा प्रस्तुति
९. तथ्याङ्कीय कार्यको सामान्य जानकारी तथा व्यावहारिक प्रयोग
१०. बजार, आम्दानी र लागतको बोध र प्रस्तुति
११. विकास अर्थशास्त्रको अवधारणासँग परिचित भई व्यावहारिक प्रयोग
१२. उत्पादनका साधनहरूको बोध तथा प्रस्तुति

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

(क) कक्षा ९ का सिकाइ उपलब्धिहरू

कक्षा ९ को अध्ययन पूरा गरिसकेपछि विद्यार्थीहरू निम्नलिखित कार्यहरू गर्न सक्षम हुने छन् :

१. अर्थशास्त्रको परिभाषा, क्षेत्र र महत्त्वको व्याख्या गर्न
२. अर्थशास्त्रका पारिभाषिक शब्दहरूको परिचय दिन
३. व्यष्टि र समष्टि अर्थशास्त्रको परिभाषा दिई भिन्नता, महत्त्व र सीमाहरू उल्लेख गर्न

४. उपयोगिता, सीमान्त उपयोगिता र कुल उपयोगिताको परिचय दिई सीमान्त उपयोगिता हास नियम, सम सीमान्त उपयोगिता नियम र उपभोक्ता वचतको व्याख्या गर्न
५. मागको नियम, पूर्तिको नियम तथा यी बिचको सन्तुलन तालिका र रेखाचित्रसहित व्याख्या गर्न
६. माग र पूर्तिसँग सम्बन्धित गणितीय समस्याहरू हल गरी सन्तुलित मूल्य र परिमाण पत्ता लगाउन तथा माग र पूर्तिको लोचको अर्थ र प्रकार बताई तिनको गणना गर्न
७. उत्पादनका साधनहरूको परिचय, अर्थ र विशेषता बताउन
८. पुँजी निर्माणको अर्थ, प्रक्रिया र महत्त्व बताउन
९. व्यक्तिगत तथा साभेदारी व्यवसाय र संयुक्त पुँजी कम्पनीको परिचय र फाइदा तथा बेफाइदाहरू बताउन
१०. सार्वजनिक उद्यमको परिचय दिन र महत्त्व तथा समस्याहरू उल्लेख गर्न
११. श्रम विभाजनको अर्थ, किसिम, फाइदा तथा बेफाइदाहरू उल्लेख गरी श्रमको कार्य दक्षता र यसलाई प्रभाव पार्ने तत्वहरू बताउन
१२. जनसङ्ख्या सिद्धान्त (माल्थसको जनसङ्ख्या सिद्धान्त र आर्दश जनसङ्ख्या सिद्धान्त) व्याख्या गर्न
१३. राष्ट्रिय आयका विभिन्न अवधारणा, मापन गर्ने विधिहरू र मापनका कठिनाईहरू बताउन
१४. नेपालमा वन जङ्गल, खनिज र जलस्रोतको वर्तमान अवस्था, महत्त्व र सम्भाव्यता पहिचान गर्न
१५. नेपालमा वन विनाशका कारण र असरहरू तथा वन संरक्षण र संवर्धनका उपायहरू वर्णन गर्न
१६. मानव संसाधन विकासको अर्थ र महत्त्व बताउन तथा मानव विकास सूचकहरूको परिचय दिन
१७. नेपालको कृषि प्रणालीका विशेषताहरू र कृषिको महत्त्व बताउन
१८. नेपालमा कृषिको आधुनिकीकरणका समस्याहरू पहिचान गरी यसका समाधानका उपायहरू पत्ता लगाउन
१९. कृषि बजारीकरणको परिचय दिई महत्त्व, समस्या र समाधानका उपायहरू बताउन
२०. कृषि वित्तको परिचय र महत्त्व तथा यसका स्रोत एवम् समस्या उल्लेख गरी समस्या समाधानका उपायहरू प्रस्तुत गर्न
२१. सहकारिताको परिचय, सिद्धान्त र महत्त्व उल्लेख गरी नेपालमा यसको विकासक्रम र विद्यमान समस्या तथा समाधानका उपायहरू पत्ता लगाउन
२२. नेपालका उद्योगको प्रकार उल्लेख गरी वर्गीकरण गर्न तथा उद्योगका प्रकारहरूको परिचय दिन, महत्त्व, समस्या एवम् समस्या समाधानका उपायहरू बताउन
२३. पर्यटन उद्योगको परिचय, महत्त्व, सम्भाव्यता र समस्या बताउन एवम् समस्या समाधानका उपायहरू पत्ता लगाउन

२४. उत्पादन, कुल उत्पादन, औसत उत्पादन र सीमान्त उत्पादन तथा उत्पादन फलन, अल्पकालीन र दीर्घकालीन उत्पादन फलनको अवधारणा बताउन
२५. उत्पादनका परिवर्तनशील अनुपातको नियम र स्तर प्रतिफलको नियम व्याख्या गर्न
२६. घरायसी अर्थशास्त्रको परिचय, महत्त्व र यसका विभिन्न पक्षहरू उल्लेख गर्न
२७. गरिबीको परिभाषा, प्रकारहरू र गरिबी रेखाको अर्थ बताउन तथा गरिबीका कारणहरू पत्ता लगाउन र गरिबी न्यूनीकरणका उपायहरू खोजी गर्न
२८. बेरोजगारीको परिचय दिन र प्रकारहरू बताउन एवम् नेपालमा बेरोजगारीका कारणहरू खोजी गर्न र रोजगार प्रवर्धनका कार्यक्रमहरू पहिचान गर्न
२९. वैदेशिक रोजगारको परिचय दिन तथा वैदेशिक रोजगारको महत्त्व, समस्या र समाधानका उपायहरू बताउन
३०. आर्थिक असमानताको परिचय दिन तथा आर्थिक असमानताका कारण, मापन र असमानता न्यूनीकरणका उपायहरू बताउन
३१. निजीकरण, आर्थिक उदारीकरण र विश्वव्यापीकरणको अवधारणा, सबल र दुर्बल पक्षहरू बताउन

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

कक्षा ९ को विषयवस्तु	घण्टी	कक्षा १० को विषयवस्तु	घण्टी
<p>एकाइ १ : अर्थशास्त्रको परिचय (Introduction to economics)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ अर्थशास्त्रको परिभाषा, क्षेत्र र महत्त्व ▪ अर्थशास्त्रका पारिभाषिक शब्दहरू <ul style="list-style-type: none"> (क) वस्तु तथा सेवा (goods and services) : वस्तु र सेवाको अर्थ र भिन्नता, वस्तुका प्रकार (आर्थिक र निशुल्क वस्तु, उपभोक्ता र उत्पादकका वस्तु, हस्तान्तरणीय र अहस्तान्तरणीय वस्तु, निजी र सार्वजनिक वस्तु, नाशवान र अविनासी वस्तु ह सामान्य, निकृष्ट/कमसल र विलासी वस्तु ह प्रतिस्थापक वस्तु, पूरक वस्तु, गिफन वस्तु) (ख) आवश्यकता (Wants) : विशेषता र वर्गीकरण <ul style="list-style-type: none"> (ग) उपभोग (घ) धन (wealth) (ङ) मूल्य (Price) ▪ ब्यष्टि अर्थशास्त्र (Micro economics) र समष्टि अर्थशास्त्र (Macro economics) : परिभाषा, भिन्नता महत्त्व र सिमाहरू 		<p>एकाइ १: लागत तथा आय बक्ररेखाहरू (Revenue and cost curves)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ कुल, औसत र सीमान्त लागत तथा लागत वक्ररेखा र तिनको व्युत्पत्ति (Derivation)। ▪ कुल, औसत र सीमान्त आयको अवधारणा ▪ पूर्ण प्रतिस्पर्धा र एकाधिकारको बजारको अवधारणा र ती बजारमा आय वक्ररेखाहरूको व्युत्पत्ति (Derivation) 	
जम्मा	२०	जम्मा	१५
<p>एकाइ २: उपयोगिता विश्लेषण (Utility Analysis)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ उपयोगिता, सीमान्त उपयोगिता र कुल उपयोगिता ▪ सीमान्त उपयोगिता ह्रास नियम र सीमाहरू ▪ समसीमान्त उपयोगिताको नियम र सीमाहरू ▪ उपभोक्ताको वचतको अवधारणा र महत्त्व । 		<p>एकाइ २: उत्पादनको मूल्य निर्धारण (Product Pricing)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ बजारको परिभाषा र किसिम ▪ पूर्ण प्रतिस्पर्धाको बजारका विशेषताहरू र मूल्य निर्धारण प्रक्रिया ▪ एकाधिकारको बजारका विशेषताहरू र मूल्य निर्धारण प्रक्रिया 	
जम्मा	१२	जम्मा	१०

एकाइ ३ माग, पूर्ति र सन्तुलन (Demand Supply and Equilibrium)		एकाइ ३: उत्पादनका साधनको मूल्य निर्धारण सिद्धान्त (Theory of Factor Pricing)	
<ul style="list-style-type: none"> ■ मागको नियम, मान्यता र सीमाहरू ■ पूर्तिको नियम, मान्यता र सीमाहरू ■ माग र पूर्तिबिच सन्तुलन: रेखाचित्र र गणितीय समस्याहरू (सन्तुलित मूल्य र परिमाण निर्धारण) ■ माग र पूर्तिको लोच: अर्थ, प्रकार र गणना 		<ul style="list-style-type: none"> ■ ज्यालाको अर्थ, वास्तविक ज्याला र नगदी ज्याला तथा ज्यालाको जीवन निर्वाहको सिद्धान्त ■ ब्याजको अर्थ, कुल ब्याज तथा शुद्ध ब्याज तथा ब्याजको शास्त्रीय (classical) सिद्धान्त ■ नाफाको अर्थ, कुल नाफा तथा शुद्ध नाफा तथा नाफाको अनिश्चितताको सिद्धान्त ■ लगानको अर्थ, कुल लगान र शुद्ध लगान तथा रिकार्डोको लगान सिद्धान्त 	
जम्मा	१५	जम्मा	१८
एकाइ ४ उत्पादनका साधनहरू (Factors of Production)		एकाइ ४ मुद्रा, बैङ्किङ तथा गैरबैङ्किङ वित्तीय संस्था (Money Banking and Non Banking Financial Institutions)	
<p>(क) भूमि : अर्थ तथा विशेषताहरू</p> <p>(ख) पुँजी : अर्थ तथा विशेषताहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ पुँजी निर्माणको अर्थ, प्रक्रिया र महत्त्व <p>(ग) उद्यम/संगठन: अर्थ तथा विशेषताहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ व्यक्तिगत तथा साभेदारी व्यवसाय र संयुक्त पुँजी कम्पनीको परिचय र फाइदा तथा बेफाइदाहरू ■ सार्वजनिक उद्यम: परिचय र महत्त्व तथा समस्याहरू <p>(घ) श्रम : अर्थ तथा विशेषताहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ श्रम विभाजनको अर्थ, किसिम, फाइदा तथा बेफाइदाहरू ■ श्रमको कार्य दक्षता र यसमा प्रभाव पार्ने तत्वहरू ■ जनसङ्ख्या सिद्धान्त: माल्थसको जनसङ्ख्या सिद्धान्त र आदर्श (optimum) जनसङ्ख्या सिद्धान्त 		<ul style="list-style-type: none"> ● वस्तु विनिमय प्रणाली: परिचय र कठिनाइ ● मुद्रा: अर्थ, प्रकार र कार्यहरू ● बैङ्कको अर्थ र प्रकार ● केन्द्रीय बैङ्कका कार्यहरू ● वाणिज्य बैङ्कका कार्यहरू ● साखका साधनहरूको अर्थ, प्रकार र महत्त्व ● मुद्रा तथा पुँजी बजार ● गैर बैङ्किङ वित्तीय संस्था: बीमा कम्पनी 	
जम्मा	२८	जम्मा	२२

एकाइ ५ राष्ट्रिय आय (National Income)		एकाइ ५ सार्वजनिक वित्त (Public Finance)	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ राष्ट्रिय आयको परिचय ▪ राष्ट्रिय आयका विभिन्न अवधारणाहरू कुल गार्हस्थ्य उत्पादन (GDP), कुल राष्ट्रिय उत्पादन (GNP) शुद्ध राष्ट्रिय उत्पादन (NNP) र प्रतिव्यक्ति आय (Per-capita Income) को अर्थ ▪ राष्ट्रिय आयको मापन गर्ने विधिहरू: उत्पादन, आम्दानी र खर्च विधि ▪ राष्ट्रिय आय मापनका कठिनाइहरू 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ सार्वजनिक वित्तको अर्थ । ▪ सरकारी खर्चको महत्त्व र वर्गीकरण ▪ कर: परिचय, सिद्धान्त र वर्गीकरण ▪ सरकारी आयका स्रोतहरू (कर, गैरकर, अनुदान) ▪ बजेट : अर्थ, प्रकार अड्ग र महत्त्व ▪ नेपालमा बजेट निर्माण प्रक्रिया । 	
जम्मा	१०	जम्मा	१८
एकाइ ६ नेपालका आर्थिक साधनहरू (Economic Resources of Nepal)		एकाइ ६ विकास अर्थशास्त्र (Development Economics)	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ वनजङ्गलको महत्त्व, वनविनाशका कारणहरू र वन संरक्षण तथा संवर्धनका उपायहरू ▪ खनिज सम्पदा महत्त्व, संभावना र वर्तमान अवस्था ▪ जलस्रोतको महत्त्व र संभावना र वर्तमान अवस्था ▪ मानव संसाधन विकासको महत्त्व र मानव विकासका सूचकहरू (Indicators) को अवधारणा 		<ul style="list-style-type: none"> ▪ आर्थिक विकास र वृद्धिको अर्थ र भिन्नता ▪ आर्थिक विकासका सूचकहरू ▪ नेपालको अर्थ व्यवस्थाका विशेषताहरू ▪ केही महत्त्वपूर्ण आर्थिक विकासको सिद्धान्तका अवधारणाहरू <ul style="list-style-type: none"> - आर्थिक विकासको शास्त्रीय सिद्धान्त - मार्क्सवादी सिद्धान्त - लेविसको श्रमको असिमित पूर्तिको सिद्धान्त 	
जम्मा	१५	जम्मा	१८
एकाइ ७ नेपालमा कृषि, सहकारिता र उद्योग (Agriculture, Cooperative and Industry in Nepal)		एकाइ ७ अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार (International Trade)	

<p>(क) कृषि</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ नेपालको कृषि प्रणालीका विशेषता र महत्त्व ■ नेपालमा कृषि आधुनिकीकरणका समस्याहरू र समाधानका उपायहरू ■ कृषि बजारीकरण: परिचय, महत्त्व, समस्या र समाधानका उपाय ■ कृषि वित्त: परिचय, स्रोतहरू (असङ्गठित र सङ्गठित), महत्त्व, समस्या र समाधानका उपायहरू <p>(ख) सहकारिता</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ सहकारिताको परिचय, सिद्धान्त र महत्त्व ■ नेपालमा सहकारिताको विकास र समस्या तथा समाधान <p>(ग) उद्योग</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ प्रकार तथा वर्गीकरण ■ उद्योगका प्रकारहरूको परिचय, महत्त्व, समस्या र समाधानका उपायहरू ■ पर्यटन उद्योगको परिचय, महत्त्व र सम्भाव्यता, समस्या र समाधानका उपायहरू 		<ul style="list-style-type: none"> ■ अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको अर्थ र महत्त्व ■ व्यापार सन्तुलन र भुक्तान सन्तुलनको अवधारणा ■ स्वतन्त्र व्यापार र संरक्षण व्यापारको अवधारणा ■ अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको तुलनात्मक लागतको सिद्धान्तको परिचय ■ विश्व व्यापार सङ्गठन (WTO) र दक्षिण एसियाली स्वतन्त्र व्यापार सङ्गठन (SAFTA) को परिचय, उद्देश्य, नेपालमा यी सङ्गठनहरूको महत्त्व तथा चुनौतीहरू 	
जम्मा	३०	जम्मा	१६
<p>एकाइ ८ उत्पादनका सिद्धान्त (Theory of Production)</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ उत्पादन ,कुल उत्पादन,औसत उत्पादन र सीमान्त उत्पादनको अवधारणा ■ उत्पादन फलन : अल्पकालीन र दीर्घकालीन उत्पादन फलनको अवधारणा ■ परिवर्तनशील अनुपातको नियम (law of variable proportions) ■ स्तर प्रतिफलका नियम (laws of returns to scale) 		<p>एकाइ ८ नेपालमा आर्थिक योजना (Economic Planning in Nepal)</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ आर्थिक योजनाको अर्थ, विकासक्रम र महत्त्व ■ आर्थिक योजनाका अङ्गहरू ■ आर्थिक योजना निर्माणका प्रक्रियाहरू ■ नेपालको चालु योजनाका विशेषताहरू : <p>(क) उद्देश्य (ख) नीतिहरू (ग) प्राथमिकता (घ) कार्यक्रमहरू (ङ) साधनको बाँडफाँड र परिचालन</p>	
जम्मा	७	जम्मा	१२

एकाइ ९ घरायसी अर्थशास्त्र (Household Economics)		एकाइ ९ अर्थशास्त्रमा तथ्याङ्क शास्त्र (Statistical in Economics)		
<ul style="list-style-type: none"> ■ घरायसी अर्थशास्त्रको परिचय ■ घर परिवार व्यवस्थापन ■ घर परिवार व्यवस्थापकका गुण, कर्तव्य र जिम्मेवारी ■ पारिवारिक साधन स्रोत र तिनको व्यवस्थापन ■ पारिवारिक बजेट (आयस्रोत र खर्च) र यसको महत्त्व ■ घर परिवारमा सम्पादित हुने कार्यहरू ■ घरायसी प्रविधि र यसको प्रयोग ■ पारिवारिक सुविधा, जीवनस्तर र सन्तुष्टि 		<ul style="list-style-type: none"> ■ तथ्याङ्क शास्त्रको परिभाषा, क्षेत्र, कार्य, प्रयोग तथा महत्त्व र सीमा ■ अर्थशास्त्रमा तथ्याङ्क शास्त्रको महत्त्व ■ तथ्याङ्क सकलन : तथ्याङ्कका स्रोत र तथ्याङ्क सङ्कलनका विधि ■ तथ्याङ्कको वर्गीकरण : अर्थ, प्रयोजन र विधि ■ तथ्याङ्कको तालिकीकरण : <ul style="list-style-type: none"> - विशेषतागत तथा वर्गान्तरगत (attribute and interval) तालिका निर्माण - एकगुण, द्विगुण र त्रिगुण तालिका (one-way, two-way and three-way table) को निर्माण र प्रयोग ■ लेखाचित्र (graph), स्तम्भचित्र (Bar-diagram) तथा वृत्त चित्र (Pie-diagram) 		
	जम्मा	१२	जम्मा	२३
<ul style="list-style-type: none"> ■ एकाइ १० समसामयिक आर्थिक मुद्दाहरू (Contemporary Economic Issues) 		एकाइ १० तथ्याङ्कीय औजारहरू (Statistical Tools)		
<p>(क) गरिबी : परिभाषा, प्रकार, गरिबी रेखाको अर्थ, गरिबीका कारणहरू र न्यूनीकरणका उपायहरू</p> <p>(ख) बेरोजगारी: परिचय, प्रकार, कारणहरू र रोजगार प्रवर्धनका कार्यक्रमहरू</p> <p>(ग) वैदेशिक रोजगार: परिचय, महत्त्व, समस्या र समाधानका उपायहरू</p> <p>(घ) आर्थिक असमानता: परिचय, कारण, मापन र असमानता न्यूनीकरणका उपायहरू</p> <p>(ङ) निजीकरण, आर्थिक उदारीकरण र विश्वव्यापीकरण: अवधारणा, सबल र दुर्बल पक्षहरू ।</p>		<ul style="list-style-type: none"> ■ सामान्य अङ्क गणितीय मध्यक (Simple Arithmetic Mean) मध्यिका (Median) र बहुलक (Mode) को गणना (computation) र उपयोग ■ मूल्य सूचकाङ्क (Price Index number) को परिचय, गणना र प्रयोग 		

जम्मा	२४	जम्मा	१८
कुल घन्टी	१७०	कुल घन्टी	१७०

५. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

अर्थशास्त्र विषयको सैद्धान्तिक विषयवस्तुलाई विद्यार्थीको व्यावहारिक जीवनसँग जोडेर सिकाइ क्रियाकलाप गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूलाई सक्रिय सहभागी गराई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा स्थानीय शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगमा जोड दिनुपर्दछ । विषयवस्तुसँग सम्बन्धित गराएर स्थानीय स्तरमा अध्ययन भ्रमण गराएर प्रत्यक्ष अवलोकन गराउन सकेमा सिकाइ दिगो, व्यावहारिक र प्रभावकारी हुन्छ । यसमा उल्लेख गरिएका विषयवस्तुहरूको अध्ययन अध्यापन गराउँदा सबै क्षेत्रलाई उचितकै महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको एकीकृत रूपमा सहजीकरण गराई विषयवस्तुको ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनुपर्छ । यस विषयले बाल बालिकामा सैद्धान्तिक पक्षभन्दा व्यावहारिक पक्षको विकास गराउने मुख्य उद्देश्य राखेको छ । त्यसैले अर्थशास्त्र विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा विभिन्न प्रकारका विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ । जस्तै :

(क) प्रश्नोत्तर विधि	(ख) प्रदर्शन विधि	(ग) समस्या समाधान विधि
(घ) छलफल विधि	(ङ) अवलोकन विधि	(च) खोज विधि
(छ) अभिनय विधि	(ज) परियोजना विधि	(झ) क्षेत्र भ्रमण विधि
(ट) आगमन विधि	(ठ) समालोचनात्मक चिन्तन विधि आदि ।	

उल्लिखित विधिहरू उदाहरण मात्र हुन् । स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा सिकाइ सहजीकरणमा विविधता ल्याउन सकिने छ । अर्थशास्त्र विषय शिक्षण गर्दा सूचना प्रविधिको समेत सहयोग लिएर सिक्न सक्ने वातावरण तयार गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले सिकाइ सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, बहु बौद्धिकता, मनोविज्ञान, सामाजिक पृष्ठभूमि, विद्यार्थी सङ्ख्या, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता आदि समेत लाई ध्यान दिनुपर्ने छ । सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न गाह्रो अष्ट्यारो परेको अवस्थामा उनीहरूको कमी कमजोरीलाई राम्ररी केलाई शिक्षकद्वारा समस्या समाधानमा सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीहरू सिर्जना र प्रतिभाका भण्डार हुन् । त्यसैले उनीहरूका प्रतिभा प्रष्फुटनका लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने छ । शिक्षकले एउटा सहज कर्ताका रूपमा विद्यार्थीहरूलाई सही बाटो देखाउन सहयोग पुऱ्याउनुपर्ने छ । उल्लिखित विधिहरूका अतिरिक्त कथा कथन मस्तिष्क मन्थन, कार्यशाला विधि, प्रवचन विधि, सर्वे विधि जस्ता विधिहरू पनि आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्नुपर्ने छ ।

६. मूल्याङ्कन प्रक्रिया

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्य अनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउने महत्त्वपूर्ण संयन्त्र मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा सर्वप्रथम अपेक्षित उद्देश्यलाई ध्यान दिनुपर्दछ । मूल्याङ्कनका साधनहरू विकास गर्दा पनि उद्देश्य अनुरूप सिकाइको सबै स्तरलाई समेटेर विकास गर्नुपर्दछ । अर्थशास्त्र विषयमा सामान्यतया मूल्याङ्कनका निर्माणात्मक र निर्णयात्मक मूल्याङ्कन पद्धति अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

निर्माणात्मक मूल्याङ्कन

अर्थशास्त्र विषयमा विद्यार्थीहरूले के कति सिके भन्ने कुरा पत्ता लगाई नसिकेको भए नसिकेका कारण तुरुन्त पत्ता लगाई पुन सिकाइन्छ भने यस्तो मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइकै अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राख्नुपर्छ । सोका आधारमा नै सिकाइ अवस्था यकिन गरिन्छ र आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । अर्थशास्त्र विषयमा यस प्रकारको मूल्याङ्कन प्रक्रियाले ठूलो महत्त्व राख्दछ । शिक्षकले यस्तो प्रकारको मूल्याङ्कन जनुसुकै समयमा पनि निरन्तर रूपमा गर्नुपर्दछ र विद्यार्थीहरूमा सुधारको वातावरण तयार गरी दिनुपर्दछ ।

निर्णयात्मक मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप, अभिवृत्ति प्राप्त गरे नगरेको मूल्याङ्कन गरी त्यसका आधारमा स्तर निर्धारण गर्ने निर्णय लिइन्छ भने त्यस्तो मूल्याङ्कनलाई निर्णयात्मक मूल्याङ्कन भनिन्छ । यस्तो मूल्याङ्कन आवधिक रूपमा गर्ने गरिन्छ । यस पाठ्यक्रमको अनुसूचीका रूपमा मूल्याङ्कन प्रक्रिया, अङ्क विभाजन तथा अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका प्रकाशन गरिने छ । सम्बन्धित विद्यालय, राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड तथा सम्बन्धित अन्य निकायले सोहीअनुसार परीक्षा सञ्चालन र विद्यार्थीको स्तर वा ग्रेड निर्धारण गर्नुपर्दछ ।